

Logika, argumentácia a evidencia

Lukáš Bielik

Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta UK

APVV-0149-12

Diskusný klub teoretickej archeológie – FiF UK Sova

21.1.2016

Obsah

- 1 Motivácia
  - 2 Základné pojmy
  - 3 Argumentácia a formálne nástroje
  - 4 PL₁ a oblasť vedeckej argumentácie
  - 5 Teória potvrdenia
  - 6 Teória argumentácie
- Záver

1 Motivácia

i) externá:

- DKTA – FiF UK Sova
- projekt APVV – 0149-12

„Analytické metódy v spoločensko-humanitných disciplínach“

ii) interná:

- teoretické nástroje a otázka „Aké evidenčné vzťahy existujú medzi hypotézou (teóriou) a dátami?“

Tematizácia problému:

„Ako nám logika a ďalšie formálne nástroje môžu pomôcť objasniť vzťah medzi teóriami a empirickou evidenciou?“

... ďalšie formálne nástroje?

- teória argumentácie
- teória pravdepodobnosti a štatistika
- teória potvrdenia (systémy indukzívnej logiky)

2 Základné pojmy

- Hypotéza

Výrok, ktorého pravdivostnú hodnotu nepoznáme, no pokúšame sa ju v procese vedeckého skúmania určiť, resp. sa k nej priblížiť.

H. predstavuje v procese výskumu potenciálnu odpoveď na určitý problém, resp. poskytuje vysvetlenie určitého faktu.

Príklad:

„Dlhé neolitické domy slúžili ako príbytky veľkých rodín, ktoré pozostávali z niekoľkých viac-menej rovnakých párových rodín.“ (Neústupný 2007, 167)

- (vedecká) teória

Teória je systém hypotéz, ktoré sa vzťahujú na určitú oblasť O .

Vedecké teórie sú testovateľné a ich funkciou je systematizácia poznatkov (presvedčení) o určitých javoch/faktoch z oblasti O , pričom obvykle umožňujú explanáciu, predikciu alebo retrodikciu javov z O .

- chybná dichotómia „teória verzus fakt“:

Fakt₁ – objektívny stav vecí, ktorý robí určitý výrok V (resp. propozíciu) pravdivým.

Fakt₂ – pravda;

- dáta

Dáta sú informácie alebo nosiče informácie, ktoré možno vyjadriť určitými výrokmi.

Príklady: čísla, hodnoty veličín (premenných), slová, vety, texty, materiálne artefakty, výsledky experimentu, odpovede v dotazníku, ...;

- evidencia

Evidencia = dáta (alebo stavy vecí, fakty), ktoré sú relevantné vo vzťahu k určitej hypotéze (teórii).

Evidencia – obvykle ako empirický (observačný) výrok (nazývaný aj „evidenčný výrok“)

Evidenčné výroky

- výroky, ktorými opisujeme (vyjadrujeme) výsledok použitia určitej empirickej metódy;
- výroky, ktoré akceptujeme ako pravdivé, pokiaľ nemáme k dispozícii inú (nezávislú a spoľahlivú) evidenciu, ktorá spochybňuje ich pravdivosť;

- argument (úsudok)

Argument je konečná postupnosť výrokov (propozícií) $P_1, \dots, P_n, Z$ taká, že výroky $P_1, \dots, P_n$, nazývané *premisy* (argumentu), sú uvedené ako dôvod (podpora) pre prijatie výroku Z , ktorý nazývame *záver* (argumentu).

3 Argumentácia a formálne nástroje

i) Predikátová logika (1. rádu s identitou)

ii) Teória potvrdenia

iii) Teória argumentácie

- nástroje na analýzu, identifikáciu, rekonštrukciu a hodnotenie (deduktívnych a nededuktívnych) argumentov (úsudkov)

4 PL1 a oblasť vedeckej argumentácie

- PL1 ako teória logického vyplývania (autonómna disciplína)
- PL1 ako nástroj využiteľný na analýzu argumentov (v prirodzenom jazyku i vo vedeckom diskurze);

Logické vyplývanie

Výrok Z vyplýva z množiny výrokov $\{P_1, \dots, P_n\}$ práve vtedy, keď nie je možné, aby výroky $P_1, \dots, P_n$ boli pravdivé a výrok Z bol nepravdivý.

Logicky platné argumenty

Argument formy $P_1, \dots, P_n/Z$ je logicky platný práve vtedy, keď záver Z vyplýva z (množiny) premís $P_1, \dots, P_n$.

- deduktívne argumenty = logicky platné argumenty
- nededuktívne argumenty = logicky neplatné argumenty

Poznámka:

- nesprávne vymedzenia „deduktívnych“ a „induktívnych“ argumentov;

Schémy niektorých logicky platných úsudkov

$p \rightarrow q$	$p \rightarrow q$	$p \vee (q \vee r)$	$p \rightarrow q$
p	$\neg q$	$\neg(q \vee r)$	$q \rightarrow r$
-----	-----	-----	-----
q	$\neg p$	p	$p \rightarrow r$

$(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$	$(\forall x)\{[F(x) \rightarrow G(x)] \wedge F(n)\} \rightarrow G(n)$
$F(a)$	$F(n) \wedge \neg G(n)$
-----	-----
$G(a)$	$\neg(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$

Ako môžeme využiť nástroje PL₁ v kontexte vedeckej argumentácie (VA)?

- VA je druh argumentácie, v ktorej určitú (empirickú) evidenciu E získanú pomocou vedeckých metód M (a opierajúc sa o určité teoretické pozadie B) predkladáme ako dôvod pre prijatie alebo odmietnutie určitej hypotézy H (resp. teórie T, prípadne iného evidenčného výroku).
- PL₁ nám pomáha určovať, ktoré argumenty (VA) sú platné a ktoré nie.
- PL₁ nám môže ukázať, ako deduktívne rozvíjať určitú hypotézu (t.j. aké deduktívne dôsledky z nej vyplývajú).

Príklad:

$T_1 \rightarrow E_1$

$T_2 \rightarrow E_2$

$T_1 \vee T_2$

$\neg E_2$

T_1

Premisy vyjadrujú prepojenie dvoch teórií a ich pozorovateľných/testovateľných dôsledkov, ako aj informáciu o tom, že aspoň jedna z nich je pravdivá a že ...

Záver reprezentuje logický dôsledok premís.

i) výhody PL₁ vo vzťahu k VA

- z pravdivých informácií získame len pravdivé informácie
- PL₁ pomáha rozvíjať deduktívne dôsledky teórie (hypotézy)

ii) limity PL₁ vo vzťahu k VA

- logické vyplývanie reprezentuje len pravdivostnú závislosť premís a záveru, nie ich aktuálnu pravdivosť;
- nie všetky logicky platné úsudky sú kognitívne cenné (napríklad: „p, teda p“)
- neumožňuje hodnotenie argumentov, v ktorých záver prekračuje informačný obsah obsiahnutý v premisách;
- monotónnosť a irelevantnosť pre evidenčné vzťahy;

5 Teória potvrdenia

- teória, ktorá sa zaoberá vzťahmi podpory (spochybnenia) medzi určitou empirickou evidenciou E a nejakou hypotézou H;
- teória, ktorá vymedzuje vzťahy evidenčnej podpory medzi premisami a závermi nededuktívnych (alebo induktívnych) argumentov;

Kognitívne cenný nededuktívny (induktívny) argument je taký úsudok, ktorý je logicky neplatný, no pri ktorom platí, že pravdivosť jeho premís robí záver prijateľným, resp. pravdepodobným (resp. pravdepodobnejším než jeho negáciu).

Tri kategórie pojmov potvrdenia (definiendum):

- a) potvrdenie ako kvalitatívny pojem (Hempel 1945)
- b) potvrdenie ako komparatívny pojem
- c) potvrdenie ako kvantitatívny pojem (Carnap 1950)

Dve kategórie pojmov potvrdenia (definiens):

- i) relatívne potvrdenie: E zvyšuje evidenčnú podporu H;
- ii) absolútne potvrdenie: podpora, ktorú E udeľuje H, leží nad určitou kritickou hodnotou r ;

Nepravdepodobnostné prístupy:

- i) Inštančná teória potvrdenia
- ii) Hypoteticko-deduktívny model potvrdenia

Pravdepodobnostné prístupy:

- i) Bayesianizmus (resp. jeho verzie)
  - využitie teórie pravdepodobnosti a subjektívnej interpretácie pojmu pravdepodobnosti na reprezentáciu racionálneho stupňa presvedčenia (viery) o pravdivosti (určitej) hypotézy

Inštančná teória potvrdenia

Idea – tzv. Nicodovo kritérium:

Všeobecná hypotéza (formy „ $(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$ “) je potvrdená svojimi pozitívnymi prípadmi:

H: „Všetky havrany sú čierne.“ $(\forall x)[F(x) \rightarrow G(x)]$

E: „Toto je havran, ktorý je čierny.“ $F(a) \wedge G(a)$

Inštančná teória potvrdenia

Hempel (1945):

1. Podmienka vyplývania:

Ak z E vyplýva H, tak E potvrdzuje H.

2. Podmienka konzistentnosti:

Ak E potvrdzuje H a H je nezlučiteľná s H^* , tak E nepotvrdzuje H^* .

3. Podmienka špeciálneho dôsledku:

Ak E potvrdzuje H a H^* je logickým dôsledkom H, tak E potvrdzuje H^* .

Inštančná teória potvrdenia

Havraní paradox:

H*: „Všetko, čo nie je čierne, nie je havran“

E*: „Toto tu sú strieborné hodinky (t.j. objekt, ktorý nie je čierny a nie je ani havranom).“

- V zmysle Nicodovho kritéria E* potvrdzuje H*.
- Hypotéza H* je logický dôsledkom hypotézy H („Všetky havrany sú čierne“).
- V zmysle 3. podmienky, E* potvrdzuje H, teda evidencia, že niečo je striebornými hodinkami, potvrdzuje hypotézu, že všetky havrany sú čierne.

Hypoteticko-deduktívny model

Idea:

Hypotézy sú potvrdené svojimi úspešnými predikciami.

$(H \wedge A) \rightarrow E$

E

=====

$(H \wedge A)$

potvrdenie

$(H \wedge A) \rightarrow E$

$\neg E$

$\neg(H \wedge A)$

spochybnenie

Hypoteticko-deduktívny model

Ak dlhé neolitické domy slúžili ako príbytky veľkých rodín, ktoré pozostávali z niekoľkých viac-menej rovnakých párových rodín **a** X je prípadom takéhoto domu, **tak** jednotlivé diely domu X budú mať približne rovnako veľký pôdorys.

(Pozorujeme/resp. empiricky overujeme, že) jednotlivé diely domu X majú približne rovnako veľký pôdorys.

=====

Dlhé neolitické domy slúžili ako príbytky veľkých rodín, ktoré pozostávali z niekoľkých viac-menej rovnakých párových rodín.

Zdroj hypotézy a testovateľného dôsledku: Neustupný (2007, 167).

Hypoteticko-deduktívny model

Ako odvodiť testovateľné dôsledky E z hypotézy H ?

- vo všeobecnosti nejde o algoritmizovateľný postup;
- odvodenie E z H závisí od určitého pozadia predpokladov a poznatkov B (a to môže variovať);
- využívame však nástroje PL_1 (resp. deduktívne usudzovanie);
- formulácia testovateľného dôsledku E je obvykle vecou tvorivého uvažovania o hypotéze H (resp. teórii T) a pozadia B , z ktorého sa nakoniec snažíme vybrať také vhodné pomocné výroky A , že platí: $(H \wedge A) \rightarrow E$;

Hypoteticko-deduktívny model

Problémy:

- problém nedostatočnej určenosti teórií evidenciou:

$$(H_1 \wedge A) \rightarrow E$$

...

$$(H_n \wedge A) \rightarrow E \quad \text{pričom } \neg(H_1 \wedge \dots \wedge H_n)$$

- tzv. paradoxy pripojenia

Pravdepodobnostné prístupy

Bayesianizmus

- teória pravdepodobnosti
- subjektívna interpretácia pravdepodobnosti
- výpočet pravdepodobnosti, že hypotéza H je pravdivá, za predpokladu, že E je pravda, je daný Bayesovou teorémou:

$$P(H|E) = P(H) \cdot P(E|H) / P(E); \text{ pričom } P(E) > 0$$

Pravdepodobnostné prístupy

Evidenčné vzťahy:

- E potvrdzuje H práve vtedy, keď $P(H|E) > P(H)$.
- E spochybňuje H práve vtedy, keď $P(H|E) < P(H)$.
- E je neutrálne pre H práve vtedy, keď $P(H|E) = P(H)$.

Bayesianizmus: jadro teórie, výhody i nevýhody ...

... príbeh na inú príležitosť ...

6 Teória argumentácie

- súbor prístupov skúmajúcich metódy analýzy, rekonštrukcie a ohodnotenia niektorých kognitívne zaujímavých typov nededuktívnych argumentov (väčšinou bez využitia jednotlivých koncepcií potvrdenia)

Niektoré (kognitívne zaujímavé) typy nededuktívnych úsudkov: abduktívne argumenty, analogické úsudky, argumenty autoritou a i.

Pozri napríklad: Walton – Reed – Macagno (2008);
u nás: napr. Buček – Zouhar (2015);

Záver

- PL₁ je vhodný nástroj na skúmanie platnosti argumentov a deduktívne rozvíjanie teórií;
- teória argumentácie a teória potvrdenia ako teórie nededuktívnej podpory určitej tézy: v oblasti VA je záverom nededuktívneho argumentu obvykle určitá hypotéza (teória);
- nevenovali sme sa štatistickým metódam, ktoré špecifikujú pravdepodobnosti spoľahlivosti, resp. nespoľahlivosti rozhodovacích procedúr (či nulovú hypotézu odmietnuť alebo prijať);
- existujú príbuzné teoretické prístupy, ktoré sa venujú špecifickým problémom: abdukcia (IBE), analogické usudzovanie, systémy induktívnej logiky a systémy nemonotónneho usudzovania;

Ďakujem za pozornosť!

Literatúra (výber):

Buček, J. – Zouhar, M. (2015): *Argumentácia a médiá*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Carnap, R. (1950): *Logical Foundations of Probability*. Chicago: University of Chicago Press.

Crupi, V. (2015): Confirmation. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/confirmation/>.

Gahér, F. (2003): *Logika pre každého*. Bratislava: Iris.

Hájek, A. – Joyce, J. M. (2008): Confirmation. In: Psillos, S. – Curd, M. (eds.): *The Routledge Companion to Philosophy of Science*. London – New York: Routledge, 115-128.

Hempel, C. G. (1945): Studies in the Logic of Confirmation. *Mind* 54, 1-26; 97-121.

Longino, H. (1979): Evidence and Hypothesis: An Analysis of Evidential Relations. *Philosophy of Science* 46, No. 1, 35-56.

Neustupný, E. (2007): *Metoda archeologie*. Aleš Čeněk, s.r.o.

Walton, D. – Reed, Ch. – Macagno, F. (2008): *Argumentation Schemes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zouhar, M. (2008): *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Veda.